

7. Королів В. Про народне самоврядування (земство). – К., 1917;
8. Садовський В. Нове земство і його перспективи // Літературно-науковий вісник. – Т. 58. К., 1912;
9. Корнійчук Л. Економічні питання в діяльності земств // Економіка України. – 1995. – № 1;
10. Калиниченко Н., Ільченко Ж. Роль земств у впровадженні навчання рідною мовою в народній школі України// Український історичний журнал. – 1994. – №1. – С.72-82;
11. ПДАГО України, ф. I, оп. 20, спр. 354, арк. 225;
12. Борисенко В. Боротьба демократичних сил за народну освіту в 60-90 рр. XIX ст. – К., 1980;
13. Захарова І.В. Підготовчі заходи земств по запровадженню системи загальної початкової освіти в Україні на початку XX ст. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2000;
14. Сулига (Верховцева) І. Земства і селянська кооперація в Правобережній Україні на початку XX ст. // Український селянин. – Вип. 5. – Ч., 2002. – С. 59 – 61;
15. Гуз А. Культурно-освітня діяльність земств в Україні. – К., 1997.

Л.С. Задворняк ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗЕМСТВ В УКРАИНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – В НАЧАЛЕ XX ВЕКА.

Статья посвящена отображению просветительской деятельности земств на территории Украины во второй половине XIX – в начале XX века. В частности, обновление и распространение достижений культуры, становление отечественного хозяйства, национального сознания, развитие местного самоуправления.

Ключевые слова. Земства, просветительство, культура, образование, самоуправление.

Zadvornyak L.S. Public education of the activity of enlightenment in Ukraine in the second half of the 19th century – the beginning of the 20th century.

The following article is dedicated to the presentation of the activity of enlightenment on the territory of Ukraine in the second half of the 19th century – the beginning of the 20th century. In particular to reconstruction and spreading of cultural achievements, formation of national identity, development of local selfgovernment.

Keywords: enlightenment, prosvita, culture, education, selfgovernment.

УДК 284 (477. 43) «17/19»

О.А. Буравський

РИМО-КАТОЛИЦЬКЕ ДУХОВЕНСТВО ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В ПОЛЬСЬКИХ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАННЯХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті на основі вперше введених до наукового обігу архівних документів проаналізовано участь римо-католицького духовенства Правобережної України в польських визвольних змаганнях другої половини XIX – початку XX ст.

Ключові слова: римо-католицьке духовенство, Правобережна Україна, польські визвольні змагання.

Важливим питанням сучасної історії України є роль і місце різних конфесій у суспільно-політичному житті регіонів. У цьому контексті науковий інтерес має проблема участі римо-католицького духовенства в польських визвольних змаганнях на Правобережній Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.

Участь римо-католицького духовенства в польських визвольних змаганнях на Правобережній Україні в другій половині XIX – на початку XX ст., зокрема в повстанні 1863-1864 рр., висвітлено в працях радянських істориків Г. Марахова [1; 2], В. Зайцева [3]. У дисертації вітчизняного дослідника Е. Зваричука [4] проаналізовано суспільно-політичну активність римо-католицьких священиків на Поділлі в другій половині XIX – на початку XX ст.

Предметом дослідження російського історика Д. Білунова стала політика російського уряду щодо Римо-Католицької Церкви в другій половині XIX ст. Науковець доводить, що головним змістом католицького питання на Правобережній Україні було зіткнення полонізму і російської національної ідеї [5]. У польській історіографії заслуговують на увагу праці Ф. Равіти-Гавронського [6; 7].

При підготовці статті автором використано документи Державного архіву Російської Федерації (Ф.Ф. 102, 109), Російського державного воєнно-історичного архіву (Ф. 484),

Російського державного історичного архіву (Ф. 821) та Державного архіву Житомирської області (Ф. 178).

Автор публікації ставить за мету дослідити участь римо-католицького духовенства Правобережної України в польських визвольних змаганнях другої половини XIX –початку XX ст.

Римо-католицького духовенство Правобережної України брало активну участь у польських визвольних змаганнях другої половини XIX – початку XX ст. Перша значна демонстрація із національно-визвольними гаслами була організована ксьондзами 11 червня 1860 р. під час похорону вдови героя повстання 1831 р. генерала Совінського. 29 листопада 1860 р. у день публічної панахиди, присв'яченої 30-ій річниці початку польського повстання 1830-1831 рр., відбулася демонстрація протесту проти російського панування у Варшаві. У відповідь на проповідь ксьондза в кармелітському монастирі на вулиці Лешно прозвучала знаменита «Jeszcze Polska nie zginela». Спів революційних пісень на мотив псалмів (наприклад, «Boze cos Polske») лунав згодом по всій Польщі [5, с. 28].

Акції протесту поширилися також на Правобережну Україну. Так, на Поділлі в грудні 1860 р. пройшли релігійні маніфестації в містах Проскурові, Барі, Гайсині та Вінниці. У 1861 р. прокотилася хвиля нових релігійно-політичних виступів. 1 квітня у домініканському костюлі м. Кам'янця ксьондз Мжеславський провів панахиду по всіх загиблих у боротьбі за свободу Польщі. За такі дії Мжеславського було заарештовано і через два місяці заслано в глиб Росії. Одночасно була проведена акція протесту в м. Лучинець Могилівського повіту із закликами до відновлення незалежної Польщі у її колишніх кордонах [4, с. 137]. За керівництво політичною демонстрацією на Волині (м. Рівне) 22 листопада 1861 р. був заарештований і засланий до м. Петрозаводська Оленецької губернії законовчитель місцевої гімназії ксьондз К. Твардовський [8, с. 92].

Потрібно підкреслити, що римо-католицькі священники активно прилучали до участі в польському патріотичному русі місцеву інтелігенцію. У 1861 р. відбулася демонстрація в костюлі м. Рівного, організатором якої був лікар Г. Богуцький, що поширював «шкідливі ідеї» серед учнів Рівненської гімназії [9, арк. 3, 6, 8]. Наприкінці травня – на початку червня 1861 р. із нагоди смерті Іакова Лелевеля хвиля релігійно-патріотичних виступів охопила Південно-Західний край. На траурному богослужінні за упокій душ І.Лелевеля та архієпископа варшавського Фіялковського всі присутні в костюлі св. Олександра в Києві співали польські патріотичні пісні. Такі співи лунали також у костюлах Житомира, Кам'янця та інших провінційних містах, і саме там, де мешкала польська інтелігенція. Поблизу костюлів стежили поліцейські, записували учасників співу, з яких згодом стягували грошовий штраф, що був своєрідним засобом боротьби з поляками [6, с. 163-164].

Новим поштовхом для розвитку акцій духовного протесту слугувало поховання в жовтні 1861 р. у Варшаві архієпископа варшавського Фіялковського. Під час церемонії духовенство дало клятву дотримуватися заповіту покійного: «Пам'ятайте завжди, що, поперше, ви поляки, а потім вже римо-католицькі священники» [10, с. 348]. 5 жовтня 1861 р. у костюлі св. Олександра в Києві після богослужіння за упокій душі архієпископа Фіялковського студентська молодь побила агента царської охорони Матковського, який записував учасників патріотичних пісень. За такі дії місцева поліція зарештувала 100 студентів Київського університету св. Володимира [6, с. 163-164]. Чимало римо-католицьких священників на Волині, що підтримували ідею відновлення незалежності Польщі були репресовані. Так, ксьондз Горохівського костюлу Валеріан Громадзький проголосив у березні 1861 р. проповідь, яку закінчив закликом взятися до зброї. Він звинувачувався також у навчанні православних дітей римо-католицькій вірі. Внаслідок чого, розпорядженням міністра внутрішніх справ був висланий в м. Омськ [11, арк. 162-164].

Повстання в Царстві Польському, що розпочалося 10 січня 1863 р. і згодом поширилося на Правобережну Україну, породило в значній частини поляків надію на відродження незалежної польської держави. Воно поставило перед царською адміністрацією, як зазначає російський історик А. Кострикін, ще одну проблему, пов'язану з польським антиросійським рухом, – колонізацію непольського елемента, яка здійснювалася у формі релігійного прозелітизму (навернення в католицьку віру місцевого населення –прим. авт.) в Україні, Білорусії та Литві [12, с. 58]. Римо-католицьке духовенство під час польського повстання 1863-1864 рр. на Правобережжі взяло активну участь у збройній боротьбі з царатом. У «Щорічнику католицькому» за 1863 р. зазначалося, що польське повстання є бій Божий, і віруючий католик

повинен уважати, що розпочата боротьба – справа не тільки патріотична, а й релігійна [13, с. 769]. Потрібно наголосити, що найактивнішою була участь ксьондзів та ченців у патріотичному русі саме у Волинській губернії. Зокрема, в повідомленні офіцера корпусу жандармів шефу жандармів О. Бенкендорфу підкреслювалося, що польський елемент у період насильницького панування поляків на Волині міцно утвердився серед місцевого населення за сприяння католицизму – основи польського патріотизму [14, арк. 33]. 25 серпня 1864 р. польовий воєнний суд у м. Житомирі звернувся до Луцько-Житомирської римо-католицької духовної консисторії надіслати для слідства відомості про двох ксьондзів із містечок Полонного та Любара, які брали участь у повстанні [15, арк. 330-330 зв.].

У звіті міністра внутрішніх справ від 3 червня 1863 р. надісланого Луцько-Житомирському єпископу Боровському повідомлялося, що вікарний Шумського приходу Кременецького повіту ксьондз Чернецький у своїй проповіді закликав прихожан взяти участь в повстанні. Міністр внутрішніх справ дав розпорядження київському, подільському і волинському генерал-губернаторові Анненкову вислати ксьондза Чернецького у м. Спаськ Тамбовської губернії [15, арк. 79-80]. Настоятель Оликсинецького приходу Кременецького повіту ксьондз Бентковський був заарештований за підозрою у конспіративних зв'язках із Польським центральним революційним комітетом губернії [15, арк. 191, арк. 195, арк. 276]. Із повідомлення командувача Київським військовим округом від 4 лютого 1864 р. Луцько-Житомирському єпископу дізнаємось, що ксьондз Брусилівського капучинського монастиря Прокіп Храчевич підмовляв мешканців с. Кисилівки Житомирського повіту взяти участь в польському повстанні. Вироком польового воєнного суду в м. Житомирі він був позбавлений всіх майнових прав та засланий на 10 років каторжних робіт [15, арк. 38, арк. 246].

Римо-католицькі священники на Волині зі зброєю в руках відстоювали ідеї польського визвольного руху. Наприклад, 13 травня 1863 р. в бою з царськими військами під с. Миньковці Заславського повіту із 78 вбитих повстанців було три ксьондзи [16, арк. 39]. За участь у повстанні в цьому ж повіті був заарештований ксьондз Нілевський [15, арк. 138-138 зв.]. Подільські ксьондзи також активно боролися з російським самодержавством. Так, ксьондз Зінковецького приходу Гайсинського повіту м. Вишинський за виявлення ворожих почуттів до уряду був висланий із Подільської губернії на проживання в Архангельську губернію під суровий нагляд поліції [17, с. 227]. Ксьондз із містечка Тульчин Брацлавського повіту Л. Домбрович за зберігання зброї розпорядженням командувача військ Київського військового округу 6 лютого 1866 р. був засланий у Казанську губернію [18, с. 33].

На Київщині римо-католицьке духовенство активно проводило агітацію серед населення, прагнучи залучити його до боротьби із царизмом. У Карабашинській волості Радомишльського повіту ксьондз Іполіт Таші був звинувачений у зберіганні та поширенні польської революційної літератури серед дворян Подільської губернії, в проголошенні проповідей у революційному дусі, у підмові українських селян приєднатися до повстанців. Його було заарештовано і за постановою Київської кримінальної палати заслано у м. Наровчат Пензенської губернії під суворий поліцейський нагляд, із заборонаю відлучатися із призначених місць перебування, здійснювати богослужіння, духовні треби, проголошувати проповіді [19, арк. 267-268; 15, арк. 25, арк. 104, арк. 345]. Настоятель костьолу в Радомишльському повіті за надання коней заколотникам був засланий у 1865 р. в Казанську губернію [18, с. 100]. 4 червня 1863 р. київський губернатор інформував Луцько-Житомирського єпископа Боровського, що законовчитель Златопольського повітового училища ксьондз Шостаковський закликав своїх учнів приєднатися до повсталих [15, арк. 56]. За активну участь у повстанні був засланий в Сибір священник Бердичівського повіту Ф. Димінський. У 1872 р. він був переведений під нагляд поліції у Архангельську губернію [17, с. 244].

В Уманському повіті, серед захоплених в полон повстанців був законовчитель Таращанського приходського училища, настоятель Кошоватського приходу ксьондз Носальський [15, арк. 45, арк. 162]. Відзначимо і той факт, що в цей час не всі ксьондзи на Правобережжі підтримували рух опору польського народу. Зокрема, на Поділлі ксьондз Проскурівського костьолу Щепанський у листопаді 1861 р. попередив керівника місцевої поліції про отриманий лист із проханням надати посильну допомогу в проведенні урочистої служби на честь загиблих бійців польського повстання 1830-1831 рр. Костьол був зачинений, ксьондз звернувся до віруючих із проханням розійтися по домівках [4, с. 139]. Ксьондзів, які не проявляли симпатій до повстанців, останні карали. Наприклад, 6 жовтня 1864 р. в костьолі містечка Вольськ Дубнівського повіту Волинської губернії під час вечірнього богослужіння

.....
відставний штабс-капітан Лутковський ударив ксьондза Томкевича по обличчю в присутності прихожан за те, що той не брав участі в минулому революційному русі, за що Томкевича називали поліцейським комісаром [14, арк. 269;270].

Варто зазначити, що ксьондзи робили спроби залучити до повстання українське селянство. Проте, останні не підтримали рух опору поляків краю, оскільки споконвічно вбачали в польських панах та ксьондзах своїх головних визискувачів, а тому вели боротьбу проти них. У доносі полковника корпусу жандармів Грибовського шефу жандармів від 5 травня 1863 р. підкреслювалося, що селяни повстання 1863 р. сприймають по-своєму. Говорячи їх словами, вони дочекалися слушного часу, щоб знищити «віру ляхів» та звільнитися від повинностей за наділену їм землю. Губернське начальство заборонило селянам здійснювати свавілля проти причетних до заколоту осіб. Однак ця заборона не подіяла на селян, які були наповнені піввіковою народною ненавістю до своїх панів та інших осіб польського походження [19, арк. 68].

Із секретного доносу шефу жандармів від 11 червня 1863 р. видно, що виступ українського селянства під час повстання проти польської шляхти та римо-католицького духовенства налякав не лише поляків, а й російських чиновників. Як зазначав у доносі підполковник Оволобов, біскуп Боровський надіслав київському, подільському і волинському генерал-губернатору скаргу, в якій повідомив, що селяни здійснюють анархію, грабують поміщицькі садиби, дворяни розбіглися та виїхали, католицькі храми зовсім опустіли. Начальник Волинської губернії з цього приводу отримав від генерал-губернатора письмове розпорядження, в якому давалася вказівка негайно придушити будь-яке зі сторони селян свавілля. Якщо не зупинити (революційного – прим. автора) руху та участі в ньому простого класу (українських селян – прим. автора), то безладдя на Волині набере загрозливих розмірів [14, арк. 135].

У Київській губернії селяни звинуватили ксьондза в тому, що він під час богослужіння в костьолі підмовляв їх приєднатися до поляків [19, арк. 267-268]. У повідомленні київського, подільського і волинського генерал-губернатора Аннекова шефу жандармів було охарактеризовано ставлення українських селян до повсталих та допомога їх урядовим військам у придушенні повстання на Правобережній Україні. Зокрема в ньому зазначалося, що селяни Київської губернії не співчують польському повстанню, бо озлоблені на поляків. Ні обіцянки волі, ні дарування земель із роздаванням золотих грамот на їх володіння, ніщо не змогло здружити їх із поляками [19, арк. 64]. У Житомирському повіті селяни відігнали 30 озброєних заколотників та відбили у них значну кількість пороху, бойових патронів; у Бердичівському повіті захопили більше 100 заколотників із зброєю; в Київському повіті досить старанно допомогли справі порядку: із 60 полонених, доставлених у Київ, 30 було взято в полон селянами; у Радомишльському повіті селяни відбили напад заколотників на с. Соловійовку [19, арк. 60, арк. 65-66]. Польський історик Равіта-Гавронський зазначав, що «українське населення було байдужим до повстання, оскільки воно не вело боротьбу за державну незалежність. Підтримку повсталі в 1863 р. могли очікувати тільки від поляків, які були найактивнішими, особливо в перший період озброєного руху» [7, с. 22].

Потрібно зауважити, що не виявляли симпатій до повстанців не лише українські селяни. Російський науковець А. Кострикін підкреслював, що 67 відсотків польських селян, які становили більшість населення Царства Польського, не підтримали повстання в 1863 р., яке носило не лише дворянський, а й яскраво виражений клерикальний характер. Вони проявили до нього байдужість і навіть ворожість [12, с. 57]. Частина тих, хто брав участь у боротьбі, втратила надію на визволення, зненавиділа ідеологів повстання. Наприклад, 18 травня 1863 р. після бою з повстанцями в Заславському повіті, підбираючи вбитих і поранених, російські солдати підійшли до тяжко пораненого поляка, який сказав батальйонному ад'ютанту: «Хай будуть прокляті пани і ксьондзи, які умовили мене взяти участь у повстанні обіцянками, що через деякий час я буду добре жити, адже я залишив жінку, дітей та все своє останнє майно» [14, арк. 123]. Внаслідок поразки польського повстання 1863-1864 рр. російський уряд провів низку репресивних заходів щодо римо-католицького духовенства на Правобережній Україні. Конфіскував книгозбірні римо-католицьких монастирів, зокрема Старокостянтинівського римо-католицького монастиря капуцинів, закритого в 1886 р. 19 липня 1889 р. Департамент духовних справ іноземних віросповідань видав ордер на перевезення книг із монастиря в Санкт-Петербург для потреб римо-католицької духовної академії та імператорської публічної бібліотеки [20, арк. 222].

На початку ХХ ст. правобережні римо-католицькі священники послідовно вістоювали ідею відродження Польщі. Із агентурних зведень Департаменту поліції міністерства внутрішніх справ у Волинській губернії за 1911 р. дізнаємося, що 7-9 червня 1911 р. у м. Житомирі відбувся з'їзд ксьондзів, на якому були вироблені заходи щодо конструктивної пропаганди католицизму і полонофільства. На зібранні була присутня більшість настоятелів Луцько-Житомирської римо-католицької єпархії [21, арк. 11 зв.]. Настоятель Житомирського кафедрального костюлу Ігнатій Дубовський належав до керованої єзуїтами організації «Союз Оборони Околиць» (центр знаходився у м. Кракові), що поставила за мету відновлення незалежності Польщі шляхом збройного повстання [21, арк. 22 зв.-23зв.]. 5 серпня 1911 р. на з'їзд римо-католицького духовенства в м. Перемишль прибули ксьондзи Луцько-Житомирської римо-католицької єпархії Станіслав Жуковський (м. Київ), Іосиф Томашевський (м. Рівне), Іоан Ладиго (м. Сатанів), Іоан Путан і Модест Зданович (м. Житомир). На церковному форумі був присутній і єпископ уніатів Андрей Шептицький, який також підтримував ідеї римо-католиків [21, арк. 25 зв.; 29зв.].

Підводячи підсумки участі римо-католицького духовенства Правобережної України у польських визвольних змаганнях в другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. потрібно підкреслити, що ідеологи польського національно-визвольного руху не спромоглися виробити програму співпраці з українцями, яка відповідала б їхнім національним інтересам. Римо-католицькі священники будували свої стосунки з місцевим населенням на політиці окатоличення та ополячення. Тому більшість українців, навіть римо-католиків, не лише не підтримала визвольну боротьбу поляків, а й вороже, як підтверджують архівні документи, до неї ставилася.

На початку ХХ ст. римо-католицький клір проводив з'їзди на яких розроблялися заходи для досягнення мети – відновлення незалежності Польщі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Марахов Г. И. Польское восстание 1863 года на Правобережной Украине / Г. И. Марахов. – К. : Изд-во Киев. ун-та, 1967. – 256 с.
2. Марахов Г. И. Социально-политическая борьба на Украине 50-60-е годы XIX века / Г.И. Марахов. – К. : Вища шк., 1981. – 159 с.
3. Зайцев В. м. Социально-сословный состав участников восстания 1863 года (опыт статистического анализа) / В. м. Зайцев. – м. : Наука, 1973. – 232 с.
4. Зваричук Е. О. Римо-Католицька церква на Поділлі кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. : економічний, суспільний та культурний аспекти : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Зваричук Едуард Олександрович. – Кам'янець-Подільський, 2005. – 229 с.
5. Билунов Д.Б. Правительственная политика в отношении римско-католической церкви (60-е годы XIX в.) / Д.Б. Билунов // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 8. – История. – 1996. – № 4. – С. 19-43.
6. Rawita-Gawroski Fr. Rok 1863 ną Rusi. Ukraina, Wołyń, Podole / Fr. Rawita-Gawroski. – Lwόw : Nakadem Ksigarni H. Al Trga, 1903. – 356 s.
7. Rawita-Gawroski Fr. Rok 1863 ną Rusi. Rus czerwona i Wschόd / Fr. Rawita-Gawroski. – Lww : Nakładem Księgarni H. Al Tłnbęrga, 1902. – 352 s.
8. Білоусов Ю. Київсько-Житомирська римо-католицька єпархія : істор. нарис / Ю. Білоусов. – Житомир : [б. в.], 2000. – 314 с.
9. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Ф. 379. – Оп. 1. – Спр. 11. – 8 арк.
10. Показания и записки О. Вайде. – м. : Наука, 1961. – 630 с.
11. Державний архів Російської Федерації (далі – ДАРФ) – Ф. 102. – Оп. 226. – Спр. 101. – 178 арк.
12. Кострыкин А. Н. Формирование новой конфессиональной политики России в Царстве Польском (середина 60-х годов XIX века) / А. Н. Кострыкин // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 8. История. – 1995. – С. 57−68.
13. Сведения о польском мятеже 1863 года в Северо-западной России. – Вильно : Тип. Губ. Правления, 1868. – Т. 2. – 822 с.
14. ДАРФ. – Ф. 109. – 1-ша експедиція. – Оп. 38. – Спр. 23. – Ч. 18. – 289 – арк.
15. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). – Ф. 178. – Оп. 7. – Спр. 2393. – 776 арк.
16. Російський державний військово-історичний архів (далі – РДВІА). – Ф. 484. – Оп. 1. – Спр. 83. – 39 арк.
17. Кононова Л. П. Ссылка участников польского восстания 1863−1864 годов (по материалам Архангельской губернии) : дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 / Кононова Людмила Павловна. – Архангельск, 2004. – 338 с.
18. Павлов В. А. Польская политическая ссылка в Казанской губернии во второй половине XIX века : дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 / Павлов Вячеслав Анатольевич. – Чебоксары, 2004. – 178 с. (Прилож. 131 с.)
19. ДАРФ. – Ф. 109. – 1-ша експедиція. – Оп. 38. – Спр. 23. – Ч. 17. – 271 арк.

20. Російський державний історичний архів (далі – РДІА). – Ф. 821. – Оп. 125 – Спр. 3020. – Ч. 2. – 273 арк.
21. ДАРФ. – Ф. 102. – Оп. 241. – Спр. 149. – Ч. 15. – Літ. Б. – 30 арк.

А.А. Буравский РИМСКО-КАТОЛИЧЕСКОЕ ДУХОВЕНСТВО ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЫ В ПОЛЬСКИХ ОСВОБОДИТЕЛЬНЫХ СОРЕВНОВАНИЯХ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.

В статье на основании впервые введенных в научный оборот архивных документов проанализировано участие римско-католического духовенства Правобережной Украины в польских освободительных соревнованиях второй половины XIX – начале XX вв.

Ключевые слова: римско-католическое духовенство, Правобережная Украина, польские освободительные соревнования

Buravsky O.A. THE ROMAN CATHOLIC CLERGY OF THE RIGHT-BANK UKRAINE IN THE POLISH LIBERATION STRUGGLE OF THE SECOND HALF OF THE XIX TH – THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURY.

Basing on the newly introduced archive documents, the article highlights the participation of the Roman Catholic clergy of the Right-Bank Ukraine in the Polish liberation struggle of the second half of the XIXth – the beginning of the XXth century.

Key words: Roman Catholic clergy, the Right-Bank Ukraine, Polish liberation struggle

УДК 94(477.7)»1857/1867»

В.Л. Цубенко

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ПІВДЕННИХ ПОСЕЛЕНЬ (1857–1867)

Дана стаття виступає продовженням наукових пошуків у напрямку дослідження соціально-економічного розвитку Південних поселень. У статті на основі історичної літератури, архівних і друкованих джерел простежено господарські установи і охарактеризовано капітали південних поселенців на території України з 1857 до 1867 р.

Ключові слова: Південні поселення, поселенці, будинки, капітал.

Створення наукової картини вітчизняної історії XIX ст. глибоко актуальне з огляду на внутрішні потреби історичної науки, необхідності вивчення традиційних білих плям минулих століть. На сьогодні існує чималий науковий доробок, присвячений вивченню соціальної та економічної історії Українського, Новоросійського та Києво-Подільського військових поселень кавалерії [3; 4; 5; 12]. Практично кожна із цих робіт закінчується 1857 р., коли відбулася реорганізація військових поселень на Південні поселення. Дана публікація є продовженням розвідок у напрямку дослідження соціально-економічного розвитку Південних поселень. Отже, мета дослідження полягає у висвітленні господарських установ і характеристики капіталів південних поселенців на території України з 1857 до 1867 р.

У 50-х рр. XIX ст. Російська імперія переживала глибоку кризу, суть якої полягала в невідповідності існуючих феодальних структур та відносин провідним світовим тенденціям розвитку, що утверджували нове буржуазне суспільство. Характерними проявами кризи були посилення експлуатації населення, панування екстенсивних методів господарювання, гальмування розвитку капіталістичних процесів, наростання соціального напруження у суспільстві, посилення процесу відставання Росії від європейських держав-лідерів. Це змусило уряд Олександра II замислитися над розробкою та впровадженням реформаційного курсу буржуазних реформ. Одним із першочергових завдань, які мав вирішити уряд Олександра II на шляху до здійснення буржуазних реформ, стала реорганізація системи військових поселень кавалерії в Україні на Південні поселення [10].

Починаючи з 1857 р. державні будинки в округах поселень розподілялися на сім категорій відповідно до призначення [10, с. 481]. До 1-ї категорії відносилися будівлі для місцевих окружних і сільських управлінь. Вони перебували під керівництвом головного начальника, утримувалися і ремонтувалися за рахунок громадського збору, що входив до складу поземельного податку. До 2-ї категорії відносилися штабні будинки і Уманський Царицин сад, що перебували у віданні головного начальника Південних поселень і утримувалися за рахунок держави. Тут розміщувалися будинки головних начальників зі